

SPELENDERWIJS IN GESPREK OVER STEDELIJK VOEDSELBELEID

Gemeenten kunnen op allerlei manieren sociale meerwaarde realiseren binnen het voedselsysteem van hun stad of regio, mits zij hierbij nauw samenwerken met burgers en lokale stakeholders. Op basis van haar doctoraatsonderzoek ontwikkelde Sara Smaal een bordspel waarmee stedelijke actoren met elkaar in gesprek kunnen gaan over de sociale impact van voedselbeleid en voedselinitiatieven. In dit artikel legt ze uit hoe de RE-ADJUSTool werkt en blikt ze terug op het creatieve proces dat ze heeft doorlopen.

De eerste stappen zetten in de academische wereld is een leerzaam en spannend, maar niet altijd even bevredigend avontuur. In je eerste jaar als jonge onderzoeker kijk je nog een beetje de kat uit de boom; je voelt je immers nog geen echte expert. Vervolgens ben je ofwel druk met data verzamelen ofwel overweldigd door de hoeveelheid data die er op je afkomt. Dan, zodra je deze data hebt doorgedraaid en tevreden bent met het verhaal dat je op papier hebt gezet, is daar eerst nog het peerreviewproces dat weken, maanden, soms jaren kan duren. Je besluit nog even te wachten met het communiceren van je resultaten totdat je artikel gepubliceerd is. Wanneer het stuk er dan eindelijk ligt – inmiddels misschien wel wat gedateerd, maar ja, niks aan te doen – wil je het graag delen met je collega's en je netwerk. Maar hoe zit het met de non-academische doelgroepen die je wilt bereiken? Zij zullen je wetenschappelijke artikel vermoedelijk minder snel vinden, laat staan van begin tot eind lezen. Hoe zorg je er dan voor dat beleidsmakers en andere belanghebbenden de knelpunten die je benoemt gaan zien, bespreken met elkaar en omzetten in actie?

Al vrij snel wist ik dat juist deze gesprekken tussen de verschillende betrokken actoren centraal moesten staan in mijn onderzoek. Om het onderwerp van mijn onderzoek, sociale rechtvaardigheid

binnen stedelijke voedselsystemen, te kunnen duiden, heb je namelijk aan enkel literatuur niet genoeg. In iedere stad spelen er andere problemen, bestaan er andere machtsverhoudingen en ontstaan er andere tegengeluiden en initiatieven. Als onderzoeker, maar ook als beleidsmaker of andere betrokken partij, dien je open te staan voor deze verschillende perspectieven, te luisteren naar de ander en ruimte te laten voor conflict en dialoog. Mede daarom heb ik gekozen voor kwalitatief onderzoek, door interviews, focusgroepen en workshops te organiseren. Ik wilde echter ook graag iets achterlaten waar stedelijke actoren zelf mee aan de slag kunnen, ook zonder mij.

Dat bracht me op het idee van de RE-ADJUSTool. Dit staat voor *REflecting on & ADVancing Justice in Urban food STRategies*. Met behulp van een analytisch kader, vragenkaarten en verschillende invulfiguren kunnen beleidsmakers en andere belanghebbenden samen nagaan op welke manieren er in hun stad sociale meerwaarde wordt of kan worden gecreëerd middels voedselinitiatieven en -beleid. In dit artikel schets ik kort de context rond, het analytisch kader achter, de werking van en de lessen uit de RE-ADJUSTool.

Lokale voedselstrategieën

In een eerder AGORA artikel (2020-3) beschreef ik al eens dat steden en gemeenten steeds meer bezig zijn met het thema voeding. Hierbij zijn vaak verschillende gemeentelijke beleidsdomeinen betrokken, bijvoorbeeld economie en toerisme (korte keten, horeca, catering), gezondheid en welzijn (voedselbank, schooltuinen, wijkrestaurants), duurzaamheid en milieu (eiwittransitie, voedselafval, productieomstandigheden) en ruimtelijke ordening en mobiliteit (landbouwgronden, openbaar groen, ketenlogistiek). Meestal gaat dit om losse projecten, maar soms besluiten steden of gemeenten ook om hun doelstellingen en acties vanuit verscheidene beleidsdomeinen te bundelen in een lokale of stedelijke voedselstrategie.

Wat komt er allemaal kijken bij een eerlijker, humaner en inclusiever voedselsysteem?

In 2019 heb ik de voedselstrategieën geanalyseerd van zestien Europese middelgrote steden. Vaak zijn dit kleurrijke en toegankelijke documenten of webpagina's, die zich richten op het uitspreken van ambities, het in kaart brengen van voedselinitiatieven en het engageren van burgers en organisaties. Wat echter ook opviel is dat doelstellingen vaak erg vaag geformuleerd zijn en concrete beleidsacties veelal ontbreken. Het voedselsysteem moet duurzamer, inclusiever, gezonder, toegankelijker, en ga zo maar door, maar wat betekent dat nu eigenlijk in de praktijk? De lezers worden steeds wel aangemoedigd om met ideeën en initiatieven rond voeding aan te kloppen bij de gemeente voor ondersteuning. In 2020 en 2021 heb ik via casestudies in Oostende en Groningen onderzocht hoe initiatiefnemers die ondersteuning ervaren en hoe zij graag betrokken zouden willen worden in de ontwikkeling en implementatie van stedelijk voedselbeleid. Het analytisch kader dat ik ontwikkelde voor de beleidsdocumentanalyse werd omgevormd tot een participatieve methode en kreeg de naam RE-ADJUSTool. Met hulp van zowel collega's als respondenten heb ik het kader en de methode getest in interviews, feedbacksessies en workshops. In de uiteindelijke tool staan drie dimensies en twaalf aspecten centraal, die ik hieronder verder zal toelichten.

Herverdeling, erkenning & vertegenwoordiging

Hoewel je sociale rechtvaardigheid steeds vaker tegenkomt in de media en op straat (denk aan spandoeken met 'climate justice now', of de verhalen rond black lives matter), kent de term nog weinig weerklank in het gemeentelijk domein in Vlaanderen en Nederland, laat staan op voedselgebied. Dat wil echter niet zeggen dat steden en gemeenten niet bezig zijn met deze thematiek. Neem het werk van filosofe Nancy Fraser. Zij bekijkt sociale rechtvaardigheid vanuit het oogpunt van drie afzonderlijke maar onderling samenhangende dimensies: economische herverdeling, culturele erkenning en politieke vertegenwoordiging. Economische herverdeling gaat over het nastreven van een eerlijke verdeling van de materiële goederen die mensen nodig hebben om deel te kunnen nemen aan de maatschappij (toegang tot middelen). In de tweede dimensie, culturele erkenning, staan diversiteit en ontwikkeling centraal en hoe we daar in onze samenleving mee omgaan (toegang tot mogelijkheden). Bij politieke vertegenwoordiging spreken we tot slot over de regels en besluitvormingsprocedures die bepalen wiens belangen gerepresenteerd zijn (toegang tot structuren).

Vraag je een ambtenaar wat de gemeente doet rond sociale rechtvaardigheid, dan zal diegene je waarschijnlijk verdwaasd aankijken. Vraag je diezelfde persoon of ze bezig zijn met goederenvoorziening, kansenontwikkeling of burgerparticipatie, dan is dat al een heel ander verhaal.

Met het werk van Fraser als uitgangspunt en gevoed door de beleidsdocumentanalyse en de casestudies zijn we nagegaan welke voedselgerelateerde middelen, mogelijkheden en structuren een gemeente allemaal kan aanwenden om haar stedelijk voedselsysteem sociaal rechtvaardiger in te richten. We kwamen uit op twaalf aspecten, vier per dimensie. Deze twaalf aspecten, hieronder uiteengezet, vormen als het ware een soort checklist. Door de verschillende aspecten langs te gaan voor een initiatief, project of gemeente kom je erachter rond welke dimensies er al veel gebeurt en hoe dat kan worden ondersteund, en rond welke aspecten er frictie of onvrede bestaat en wat er dus dringend moet worden aangepakt.

We beginnen met de aspecten van economische herverdeling. Wanneer je deze dimensie door een voedselbril bekijkt, dan kan toegang tot voldoende, veilig en voedzaam eten (**voeding & gezondheid**) natuurlijk niet ontbreken. Voorbeelden bij dit eerste aspect zijn het organiseren van schoolmaaltijden om lege brooddozen tegen te gaan, het promoten van gezonde voeding om overgewicht te bestrijden en het voorkomen van voedselverspilling door voedseloverschotten aan lagere prijzen te verkopen of weg te geven. Ten tweede, en dit zal u als AGORA lezer niet verbazen, gaat economische herverdeling ook over toegang tot locaties waar men voedsel kan verbouwen, produceren, bereiden of verdelen (**ruimte & grond**). Denk bijvoorbeeld aan startende boeren voor wie de stijgende landbouwgrondprijzen onbetaalbaar zijn, moestuinen die enkel tijdelijk een plaats vinden in de stad of burgerinitiatieven die graag gebruik zouden maken van een professionele keukenruimte, maar niet goed weten waar ze terecht kunnen. Het derde aspect betreft toegang tot eerlijke en fatsoenlijke betaling voor voedselgerelateerde arbeid en producten (**werk & vergoeding**). Er bestaat veel werkgelegenheid in de voedselketen, maar helaas ook veel uitbuiting. Fair trade en korte keten initiatieven zetten een eerlijk inkomen voor voedselproducenten op de agenda. Tot slot speelt toegang tot vervoer, instrumenten en logistiek benodigd voor het produceren, inslaan en verhandelen van voedsel een rol (**infrastructuur & gereedschap**). Boerenmarkten en ophaalpunten kunnen kleinschalige lokale landbouwers een ingang bieden naar de stedelijke consument, of denk aan laagdrempelige thuisbezorgingskanalen voor mensen die slecht ter been zijn.

De tweede dimensie van Fraser – culturele erkenning – gaat eerder over immateriële zaken. Zo verdienen degenen die een rol opnemen in de voedselketen niet alleen een eerlijke prijs voor

De unboxing van de proefdruk van de RE-ADJUSTool.
Bron: Sara Smaal

wat zij leveren, maar ook toegang tot mogelijkheden om respect, plezier en genoegdoening te verkrijgen uit voedsel-gerelateerde arbeid (**waardering & voldoening**). Met je handen in de aarde wroeten, koken voor een ander of vrijwilligerswerk doen bij de voedselbank geven je het gevoel dat je iets nuttigs doet. Echter, in ons anonieme voedselsysteem wordt waardering voor anderzamen werk niet altijd uitgesproken of ervaren. Zo geven landbouwers in de boerenprotesten in Nederland bijvoorbeeld aan zich in de knel gebracht en onbegrepen te voelen. Rechtvaardigheid draait ook om het erkennen van de milieueffecten van ons dieet, en de mensen, dieren en gebieden die hierdoor worden getroffen. Het tweede aspect luidt daarom als volgt: toegang tot mogelijkheden om rekening te houden met natuur, dierenwelzijn en toekomstige generaties middels voedselkeuzes (**biodiversiteit & duurzaamheid**). Ten derde gaat culturele erkenning over toegang tot mogelijkheden om in contact te komen met anderen via voedsel-gerelateerde activiteiten (**cohesie & ontmoetingen**). Voedsel verbindt. Veel tradities, gebruiken en festiviteiten kennen een voedselcomponent en helpen mensen die eenzaam zijn om zich onderdeel te voelen van een gemeenschap. Op dat soort momenten kun je bovendien van elkaar en over elkaars culturen leren. Dit vormt een bruggetje naar het laatste aspect: Toegang tot mogelijkheden om voedsel-gerelateerde expertise te beoefenen, te delen en te ontwikkelen (**kennis & vaardigheden**). Dit kan bijvoorbeeld gaan om laagdrempelige workshops en receptenboeken die je leren hoe je voor weinig geld een gezonde maaltijd kunt koken, of schooltuinen waar kinderen met eigen ogen kunnen zien hoe groenten en fruit groeien.

Om politieke vertegenwoordiging, de derde dimensie van Fraser, te organiseren in een stedelijke voedselcontext zijn ook weer vier aspecten van belang. Allereerst hebben burgers en organisaties toegang nodig tot structuren die gedetailleerde en betrouwbare informatie over voedselsystemen verstrekken (**informatie & transparantie**). Denk aan bewustwordingscampagnes en labels die informatie geven over herkomst, ingrediënten, productietechnieken of werkomstandigheden, maar ook aan openheid over hoe beleidskeuzes tot stand komen. Op basis van deze kennis kunnen burgers meedenken met of in opstand komen tegen beleid van organisaties of overheden. Hiervoor heeft men wel toegang nodig tot structuren die burgers en organisaties een stem geven in besluitvorming over voedselvraagstukken (**inspraak & medezeggenschap**). In sommige steden, bijvoorbeeld in Gent (België) en Ede (Nederland) worden verschillende actoren uit de voedselketen vertegenwoordigd in een voedselraad. Ten derde

bestaat het voedselsysteem uit een bureaucratisch web van regelingen en procedures. Over het algemeen zijn deze regels er om burgers te beschermen, bijvoorbeeld op het gebied van voedselveiligheid, maar soms zitten ze sociale initiatieven of ondernemers ook in de weg. Gemeenten kunnen actoren wegwijzen maken in dit web of gerichte uitzonderingen voor hen maken. Zo vergroten beleidsmakers de toegang tot structuren die de juridische kaders scheppen voor burgers en organisaties binnen het voedselsysteem (**wet- & regelgeving**). Ten vierde kunnen gemeenten ook prijsvragen, subsidiepotjes of netwerkevents organiseren om burgers en organisaties een steuntje in de rug te geven en toegang te verlenen tot structuren die hen assisteren en begeleiden op voedselgebied (**platformen & ondersteuning**).

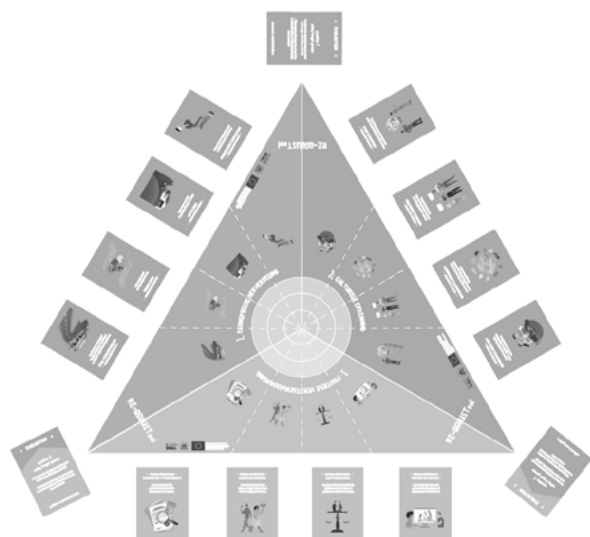
Alles en iedereen komt aan de beurt

Door in een RE-ADJUSTTool sessie gezamenlijk een aantal vragen te beantwoorden over de twaalf hierboven toegelichte aspecten, ontdekken de deelnemers gedurende het spel wat er allemaal komt kijken bij een eerlijker, humaner en inclusiever voedselsysteem in hun stad. Hoe werkt het? De RE-ADJUSTTool wordt gespeeld met vier tot acht deelnemers. De initiatiefnemer wordt aangemoedigd om belanghebbenden bijeen te brengen die vanuit verschillende achtergronden, organisaties en initiatieven betrokken zijn bij voeding en welzijn in hun stad. Een spel duurt in totaal ongeveer 3 tot 3,5 uur en bestaat uit drie spelrondes: 1) economische herverdeling, 2) culturele erkenning, 3) politieke vertegenwoordiging. Gemeenten of organisaties kunnen de RE-ADJUSTTool gebruiken om bestaande doelstellingen en maatregelen door te lichten en te verfijnen (evaluatie), maar ook om nieuwe actiestappen te formuleren en te operationaliseren (brainstorm).

We hebben het kader en de methode getest in interviews, feedbacksessies en workshops

Net zoals in een bordspel rouleert de beurt na elke vraag. Is het jouw beurt, dan ben jij de facilitator en neemt jouw rechterbuurman notities op een daarvoor bestemd blad. De facilitator neemt in diens beurt het eerstvolgende vragenkaartje van de stapel, leest deze voor aan de groep en begeleidt een discussie daarrond. De spelers beantwoorden de vraag voor het aspect dat op hun kaartje staat en mogen ook op elkaar reageren. Door de instructies te volgen komt iedereen wel een keer aan de beurt en aan het woord. Wanneer alle vragenkaartjes van de spelronde zijn behandeld, worden de vier aspecten van de dimensie gescoord op de centrale diagram op het speelbord van de RE-ADJUSTTool (zie figuur 1). Afhankelijk van de doelstelling wordt beoordeeld in welke mate de verschillende aspecten aangepakt in de huidige voedselbeleidsstukken en -inspanningen (evaluatie), of geprioriteerd hoeveel belang er zou moeten worden toegekend aan de aspecten in de toekomst (brainstorm). De scores zijn uiteindelijk niet heel belangrijk. Het gaat er vooral om hoe je tot die scores komt, dat alle aspecten een keer aan bod komen en dat je het samen eens wordt over concrete acties. Zodoende kunnen beleidsmakers en stakeholders samen beoordelen, bediscussiëren en operationaliseren hoe ze sociale rechtvaardigheid (kunnen) opnemen in hun voedselstrategie, -initiatief of -project en wie ze daarbij (nog meer) kunnen betrekken.

Het RE-ADJUSTTool speelbord met de definitie- en vragenkaarten.
Bron: Sara Smaal

Reflecties op het creatieve proces

Het is een lange weg geweest om de RE-ADJUSTool te lanceren, maar eindelijk is het zo ver. Op het moment van schrijven sturen we de laatste versie naar de drukker. De materiële versie van de RE-ADJUSTool zal in beperkte oplage te bestellen zijn via de projectwebpagina van RECOMS, het Marie Curie netwerk waarbinnen ik mijn doctoraat schrijf. We maken ook een vereenvoudigde pdf-versie beschikbaar die je zelf kan downloaden, afdrucken en uitknippen. Je kunt de RE-ADJUSTool bestellen of downloaden in het Engels en in het Nederlands. Tot slot zijn er van alle kaarten ook pdf-bestanden beschikbaar waarin de tekst is vervangen door stippelijntjes. Zo kan men de titels en definities van de twaalf aspecten en de discussievragen vertalen naar een andere taal, bijvoorbeeld wanneer er deelnemers zijn die het Engels of Nederlands niet machtig zijn. Ook is het met deze kaarten mogelijk om je eigen discussievragen te bedenken, bijvoorbeeld als je een specifiek plan of onderwerp wilt bespreken met de groep.

Geforceerde creativiteit is een *contradictio in terminis*

Wil je zelf ook graag een tool of andere creatieve output ontwikkelen op basis van je onderzoek? Steunend op mijn eigen ervaringen deel ik graag een aantal lessen. 1) *Make your case*: Denk goed na waarom en voor wie je iets wilt maken. Hoe is het gegrond in je onderzoek? Zitten mensen hier wel op te wachten? Bereid een goede pitch voor om mensen aan boord te krijgen en sta open voor feedback. Zelf heb ik de hoeveelheid werk regelmatig onderschat. Begin er dus alleen aan als je echt enthousiast bent en onderken dat het traject tijd, inspanning en bepaalde vaardigheden vergt. Werk daarom liefst in teamverband of besteed bepaalde zaken uit, zoals het ontwerp. 2) *Prepare to adapt*: De dingen gaan nooit zoals je denkt dat ze zullen gaan. Een pandemie kan zomaar alles door de war schoppen, of je komt erachter dat bepaalde ideeën toch niet goed werken. Juist door fouten te maken en nieuwe dingen uit te proberen, en te reflecteren op dit proces van vallen en opstaan, bereik je kwaliteit. 3) *Know your audience*: Met creatieve en interactieve methodes is het van essentieel belang je te verplaatsen in de eindgebruikers. De instructies en oefeningen moeten goed rekening houden met de heersende machtsdynamiek. Daarnaast is een passende balans tussen tekst en illustraties en het beperken van academisch jargon belangrijk in je geschreven communicatie. Houd het simpel, was in mijn geval keer op keer het devies. 4) *Read the room*: testen, testen, testen. Heb je een grote groep tot je beschikking dan zijn feedbackformulieren misschien nuttig. Ben je echter met een kleinere groep, bijvoorbeeld een overleg met collega's of een focusgroep met stakeholders, dan is kwalitatieve feedback, dat wil zeggen door open vragen te stellen en in gesprek te gaan, vele malen waardevoller. 5) *Spread the word*: Vaak wordt er in onderzoeksprojecten geen tijd of budget ingecalculleerd voor het verspreiden van de in het projectvoorstel beloofde *deliverables*. Wanneer het project afloopt zijn onderzoekers alweer bezig met het binnenhalen van de volgende financiering, of doctoraatsstudenten, zoals ik, met het afronden van hun dissertatie. Toch is het eeuwig zonde als deze creatieve producten in de kast blijven liggen. Plan daarom voldoende tijd in om je product naar de buitenwereld toe te communiceren. Maak daarbij gebruik van bestaande netwerken, maillijsten, nieuwsbrieven en blogs, of klop aan bij andere onderzoeksprojecten. Hoe meer mensen ervan weten hoe beter. Het kan je bovendien een opstapje bieden naar een volgende

opdracht of baan.

Creatieve tools en producten zijn een buitengewoon interessante uitkomst van transdisciplinair onderzoek. Het dwingt onderzoekers om hun ivoren toren te verlaten en de vertaalslag te maken van wetenschap naar praktijk. De extra inspanningen die onderzoekers investeren in het verspreiden van hun werk onder een breder en niet-academisch publiek zou echter wel meer erkend en beloond kunnen worden in de academische wereld. In onderzoeksprojecten dient bovendien een zekere mate van vrijheid, tijd en flexibiliteit te worden gefaciliteerd. Ook moeten middelen slim worden ingezet, zodat onderzoekers kunnen experimenteren, falen, leren en taken kunnen uitbesteden waar nodig. Geforceerde creativiteit is immers een *contradictio in terminis*. Aan de andere kant moeten onderzoekers zich niet beginnen te gedragen alsof ze werken bij een of ander fancy ontwerpbureau. Het valt op dat bij creatieve onderzoekspraktijken vaak alleen het visueel aantrekkelijke eindresultaat wordt gedeeld, en niet het proces waarin het product tot stand is gekomen en de veronderstellingen, theorieën en bevindingen waarop ze zijn gebaseerd. Academische principes, zoals integriteit, validatie en transparantie, moeten ook in niet-wetenschappelijke publicaties worden nageleefd. Daarom moedig ik onderzoekers die nieuwe methodes, technieken of instrumenten introduceren aan om ook te reflecteren op de totstandkoming, zowel samen met de betrokken stakeholders als in academische publicaties.

Voor meer informatie over de RE-ADJUSTool, ga naar <http://www.recoms.eu/content/re-adjustool>. Het RECOMS project wordt gefinancierd door het EU Horizon 2020 programma voor onderzoek en innovatie onder de Marie Skłodowska-Curie subsidieovereenkomst Nr. 765389.

Literatuurselectie

- Van De Griend, J., J. Duncan, & J.S.C. Wiskerke (2019) How civil servants frame participation: Balancing municipal responsibility with citizen initiative in Ede's food policy. *Politics and Governance* 7, nr. 4, pp. 59–67.
- Prové, C., & M. Crivits (2020) Een rechtvaardige landbouw- en voedseltransitie: over polarisatie en emancipatorische communicatie. In: S. Dierckx (red.), *Klimaat en sociale rechtvaardigheid*, Antwerpen: Gompel&Svacina, pp. 277–300.
- Sibbing, L., J. Candel & K. Termeer (2021) A comparative assessment of local municipal food policy integration in the Netherlands. *International Planning Studies* 26, nr. 1, pp. 56–69.
- Smaal, S.A.L., J. Dessen, B.J. Wind, & E. Rogge (2021) Social justice-oriented narratives in European urban food strategies: Bringing forward redistribution, recognition and representation. *Agriculture and Human Values* 38, nr. 3, pp. 709–727.
- Smaal, S.A.L. (2020) De voedseltuin is altijd groener aan de overkant. *AGORA Magazine voor sociaalruimtelijke vraagstukken* 36, nr. 3, pp. 28–29.

Sara Smaal (sara.smaal@ilvo.vlaanderen.be) is als doctoraatsstudent verbonden aan het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO) en de Universiteit Gent, waar zij onderzoek doet naar stedelijk voedselbeleid en sociale rechtvaardigheid. Met dit artikel besluit zij haar redacteurschap bij AGORA Magazine waar zij samen met Stien Snellinx met veel plezier de Varia coördineerde.